

סקר קציני אשראי בישראל

רמסיס גרא*

תקציר

עבודה זו מתארת את סקר קציני אשראי שעורך בנק ישראל, תוך התייחסות לתרומתו, לניסיון הבין-לאומי של סקרים דומים, למרכיבי הסקר ולמידע המתקבל ממנו. בנוסף, בעבודה מוצגים תוצאות נבחרות מהסקר לצורך המחשה. המידע מהסקר משלים עבור הבנק את המידע על שוק האשראי, ומאפשר הבנה וניתוח מעמיקים יותר של ההתפתחויות בשוק זה. בנוסף, במידע הקיים בסקר קיימים אלמנטים של מידע מקדים על הפעילות המשקית.

*החטיבה למידע וסטטיסטיקה, בנק ישראל

1. מבוא

החטיבה למידע וסטטיסטיקה בבנק ישראל פועלת באופן שוטף להרחבת בסיס ומקורות המידע על הפעילות הכלכלית במשק וליצירת מידע זמין, שיסייע לתמוך בתהליכי קבלת ההחלטות בבנק ובביצוע כלל תפקידיו. אחת הדרכים לפתח ולקבל מידע חדש היא באמצעות עריכת סקרים על-ידי הבנק. בנק ישראל החל בספטמבר 2024 לערוך את "סקר קציני האשראי" במטרה לאסוף מידע איכותני, ישיר ושוטף מהתאגידים הבנקאיים בישראל, לגבי ההתפתחויות השוטפות והצפויות בשוק האשראי בישראל. הסקר נבנה על-בסיס סקרים דומים שעורכים בנקים מרכזיים מובילים בעולם. הסקר מאפשר הבנה מעמיקה של שוק האשראי בישראל ומהווה תוספת חשובה לגיבוש המדיניות המוניטרית ולהערכת הסיכונים במערכת הפיננסית והחסמים בשוק האשראי.

מטרת עבודה זו, היא לתאר את הסקר שעורך בנק ישראל, תוך התייחסות לתרומתו, לניסיון הבין-לאומי של סקרים דומים, למרכיבי הסקר ולמידע המתקבל ממנו. בנוסף, נציג תוצאות נבחרות מהסקר לצורך המחשה.

2. התרומה של הסקר

בנקים מרכזיים מובילים בעולם, וביניהם הבנק המרכזי האירופי, הבנקים המרכזיים של ארה"ב, אנגליה, קנדה, יפן ועוד, עורכים את סקר קציני האשראי מזה שנים רבות, כאשר הוותיק ביותר בהם הוא הבנק המרכזי של ארה"ב¹. לצורך גיבוש הסקר, הסתמך בנק ישראל גם על הניסיון הבין-לאומי שנצבר בבנקים מרכזיים בחו"ל.

בנק ישראל זיהה צורך בסקר קציני אשראי בהיבטים הבאים:

א. מידע משלים - בבנק ישראל קיימים נתונים כמותיים על היקף האשראי ושיעורי הריבית, שמתקבלים מדיווחים ישירים של נותני האשראי לפיקוח על הבנקים ומדיווחים של העסקים שנוטלים את האשראי, במסגרת סקר מגמות בעסקים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה². מידע זה מייצג את שיווי המשקל בשוק, ובכך מציג את תמונת שוק האשראי בפועל ותורם להבנת המגמות וההתפתחויות בשוק. יחד עם זאת, לבנק חסר מידע לגבי התפתחות הביקוש וההיצע של האשראי, וכיצד הם משפיעים על תמונת השוק בפועל. משכך, הבנק זיהה כי קיים צורך במידע על מדיניות ותנאי האשראי (צד ההיצע) של התאגידים הבנקאיים והגורמים המשפיעים עליהם, מצד אחד, ועל הביקוש לאשראי והגורמים המשפיעים עליו, מצד שני. מידע זה משלים את התמונה לגבי שוק האשראי.

ב. מידע מקדים - הנתונים הנאספים בסקר, כמו למשל הביקוש לאשראי או תנאי האשראי, מקדימים את ההתפתחויות הריאליות הצפויות לפי ענפים, קבוצות גודל עסקים וכדומה. זאת, משום שקיים קשר בין ביצועי אשראי וצמיחה כלכלית. בעבודות שנעשו על נתוני הסקר של הבנק המרכזי האירופי, החוקרים מצאו כי שינוי בתנאי האשראי מקדים שינויים בפעילות הכלכלית באופן של כשנה, ולכן ניתן להשתמש בתוצאות הסקר כמדד מוביל לפעילות המשק. בעתיד, כאשר יצטברו מספיק סקרים, נוכל לבחון אמפירית האם ממצאים אלה מתקיימים גם בסקר הישראלי.

ג. בדיקת ההשלכות של מדיניות ואירועים - הסקר מהווה פלטפורמה לבדיקת ההשפעה של צעדי מדיניות או אירועים פיננסיים וריאליים, למשל באמצעות שאלות מיוחדות אד הוק.

3. תיאור הסקר בישראל

הסקר הישראלי מבוסס על הסקר שנערך בבנקים מרכזיים מובילים בעולם. צוות מקצועי בין-חטיבתי בבנק ישראל בחן את הניסיון הבין-לאומי בסקר ואת הצרכים של הבנק, וגיבש את תוכן הסקר, שהתמקד בשוק האשראי הבנקאי, בדומה לסקר בבנקים מרכזיים בעולם. קבוצת הבנקים המשתתפים בסקר כוללת את כל התאגידים הבנקאיים הישראליים (10 בנקים). שאלון הסקר מורכב מ-22 שאלות המיועדות לקציני האשראי בבנקים. קציני האשראי שממלאים את הסקר הם בדרך כלל מנהלי מחלקות אשראי או מנהלי סיכוני אשראי, שמחברים לשטח ולהתפתחויות בשוק האשראי, כך שההערכות שלהם בסקר משקפות תמונה מייצגת של מצב שוק האשראי הבנקאי.

¹ הבנק המרכזי של ארה"ב עורך את הסקר החל משנת 1967 ובעקבותיו הבנקים המרכזיים של קנדה, יפן, הבנק המרכזי האירופי והבנק המרכזי של אנגליה עורכים אותו החל משנת 1999, 2000, 2003 ו-2007, בהתאמה.

² סקר מגמות בעסקים הוא סקר חודשי שעורכת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שבו מתבקשים מנהלי חברות ועסקים בישראל להעריך את הביצועים העסקיים של החברות שלהם ואת דרגת החומרה של המגבלות בפעילות ובהן מגבלות האשראי.

סוגי האשראי שמכסה הסקר

הסקר מכסה את סוגי האשראי בשני מגזרים לווים - עסקים ומשקי בית - ובהתאם להוראות הפיקוח על הבנקים לגבי הדיווחים של הבנקים:

- אשראי עסקי בפילוח לפי גודל עסק (עסקים גדולים, עסקים בינוניים, עסקים קטנים וזעירים)
- אשראי עסקי לענפי הבינוי והנדל"ן
- אשראי לדיור
- אשראי צרכני
- אשראי לכל מטרה בביטחון דירת מגורים

אשראי עסקי מוגדר כהלוואות, לרבות מסגרת אשראי, שמוענקות לעסקים שהם תאגידים לא-פיננסיים, לרבות עוסקים מורשים. חשוב לציין, כי הפילוח של אשראי עסקי לענפי הבינוי והנדל"ן, שהינו בעל נתח גדול בתיק האשראי העסקי, נפרד מהפילוח לפי גודל עסק, כך שקיימת חפיפה כלשהי בעסקים בין שני הפילוחים.

אשראי צרכני מוגדר כהלוואות שמוענקות למשקי בית בעיקר לצריכה אישית של סחורות ושירותים. דוגמאות אופייניות להלוואות בקטגוריה זו, הן הלוואות שניתנות למימון רכישת כלי רכב, רהיטים, מכשירי חשמל ביתיים ומוצרים בני קיימא אחרים, נסיעות לחופשות וכו'.

אשראי לדיור הוא הלוואה הניתנת למשקי בית לצורך מימון רכישת דירת מגורים או רכישת מגרש לבניית דירת מגורים.

אשראי לכל מטרה בביטחון דירת מגורים הוא הלוואה הניתנת כנגד משכון דירת מגורים.

מה מודדים בסקר - הסקר מתייחס לשני הצדדים של שוק האשראי בנפרד, קרי הביקוש וההיצע, והשאלות בסקר מתייחסות לשינוי ברבעון הנסקר לעומת הרבעון הקודם, או לשינוי הצפוי ברבעון הבא לעומת הרבעון הנסקר. כך למשל, הסקר לרבעון השלישי של 2025 מתייחס לשינוי שחל ברבעון השלישי של 2025 לעומת הרבעון השני של 2025, או לשינוי הצפוי ברבעון האחרון של 2025 לעומת הרבעון השלישי של 2025 (ראו תרשים).

היצע האשראי - כולל את מדיניות העמדת האשראי ותנאי האשראי. בסקר בישראל מודדים את השינוי במדיניות העמדת האשראי ובתנאי האשראי בסולם של חמש קטגוריות, מ"הגמשה ניכרת" מצד אחד עד "הקשחה ניכרת" מהצד השני. מדיניות העמדת האשראי היא ההנחיות הפנימיות או התבחינים שנועדו לצורך אישור הלוואות על-ידי הבנק, והיא נקבעת לפני קיומו של המשא ומתן בגין הלוואה. המדיניות כוללת פירוט בנוגע לסוגי הלוואות שהבנק רואה כרצויות ולא רצויות, את סדרי העדיפויות המגזריים או הגיאוגרפיים, את הבטוחות שנחשבות למקובלות ולא מקובלות וכו'. כמו כן, המדיניות כוללת הגדרה של מאפייני הלווה אשר נדרשים על מנת לקבל הלוואה (למשל תנאי מאזן, מצב הכנסה, גיל, מצב תעסוקה). בדיווחים בסקר לגבי השינויים במדיניות האשראי מתייחסים הן למדיניות המוצהרת של העמדת אשראי והן ליישומה בפועל. תנאי האשראי הם התנאים אשר במסגרתם מוכן הבנק להעמיד את הלוואה שאושרה בפועל כפי שנקבע בהסכם הלוואה. בתנאי האשראי בסקר אנו מתייחסים למרווחי האשראי ברמות סיכון שונות ולתנאי אשראי אחרים, כגון חיובים שאינם ריבית, גודל הלוואה, דרישת בטחונות, התניות ותקופת פירעון.

בנוסף, הסקר מתייחס גם לגורמים השונים שמשפיעים על צד ההיצע של האשראי; כלומר, מודד את השינוי שחל בהשפעה של גורמים שונים על מדיניות העמדת האשראי ותנאי האשראי, בסולם של חמש קטגוריות, מ"תרומה להגמשה ניכרת" מצד אחד, עד ל"תרומה להקשחה ניכרת" מהצד השני. הגורמים הראשיים המשפיעים על מדיניות העמדת האשראי ותנאי האשראי שנסקרים בסקר כוללים את הסעיפים הבאים: עלויות גיוס המקורות ומגבלות הרכב המאזן³, לחצי תחרות, תפיסת סיכון, ותיאבון וקיבולת לסיכון אשראי. תיאבון וקיבולת לסיכון אשראי מתייחסים לסיבולת הסיכון של הבנק במדיניות הלוואות שלו, אשר עשויה להשתנות עקב שינויים באסטרטגיה העסקית שלו. צריך לזכור, כי תמיד ישנו חשש שהחייב לא יעמוד בהתחייבויותיו באופן חלקי או מלא.

הביקוש לאשראי - מידע על השינוי שחל בביקוש לאשראי ועל הצפי לשינוי בו. הביקוש לאשראי מתייחס לביקוש ברוטו להלוואות מצד עסקים או משקי בית, לרבות חידוש הלוואות, לצרכי מימון עסקים ומשקי בית, ללא תלות בשאלה אם צורך זה יוביל להעמדת הלוואה. הביקוש להלוואות כולל גם דרישה למסגרות אשראי חדשות וגם שימוש במסגרות אשראי אשר ניתנו בעבר, אך טרם נוצלו. השינוי בביקוש לאשראי נמדד בסולם של חמש קטגוריות, מ"ירידה ניכרת" בביקוש מצד אחד, עד "עלייה ניכרת" בו מהצד השני. בנוסף, הסקר מתייחס לגורמים שונים שמשפיעים על צד הביקוש לאשראי ומודד את השינוי שחל בהשפעתם בסולם של חמש קטגוריות, מ"תרומה לירידה ניכרת" בביקוש מצד אחד, עד "תרומה לעלייה ניכרת" מהצד השני. הגורמים הראשיים המשפיעים על הביקוש לאשראי עסקי שנסקרים בסקר כוללים את מטרת האשראי או המניע לאשראי, כגון רמת הריבית, מימון מחדש ומלאי והון חוזר, כלומר תזרים המזומנים של העסק, שימוש בחלופות מימון כגון הנפקות בשוק ההון, מקורות עצמיים ומרכיבים אחרים.

נושאים אד הוק - הסקר מאפשר העלאת מספר מצומצם של שאלות חד פעמיות לפי הצורך שמזהה בנק ישראל, בהתאם לסוגיות שעולות על סדר היום, כגון השפעה של אירוע פיננסי או ריאלי מסוים, או הוראת הסדרה על פעילות האשראי. כך למשל, בסקר של הרבעון השני של 2025 נוספו שאלות לגבי השינוי שחל במדיניות העמדת האשראי והביקוש לאשראי בעקבות מבצע "עם כלביא".

הנתונים המדווחים בסקר מועברים לבנק ישראל במהלך המחצית השנייה של החודש האחרון בכל רבעון, ונכון לעכשיו נערכו חמישה סקרים, החל מהרבעון השלישי של 2024. הנתונים עוברים בקורות שונות לבדיקת טיבם ובמקרה הצורך נעשות פניות למדווחים לבירור דיווחים מסוימים. נתוני הסקר מוגנים בחובת סודיות מסחרית, ולכן הדיווחים של הבנקים מעובדים לאגרגטים שמתייחסים לכלל המערכת הבנקאית, תוך שקלול של כל בנק בחישובים בהתאם לנתח היחסי שלו בכל סוג ופלא אשראי. הממצאים המצרפיים מיוצגים באמצעות מאזני נטו משוקללים וכך מתפרסמים בציבור. מאזן נטו מחושב עבור כל שאלה בשאלון ומסכם את התשובות הפרטניות עליה לכדי מדד אחד. הוא מחושב כהפרש בין שיעור התשובות החיוביות לשיעור התשובות השליליות ומקבל את הערכים בטווח של 100%- עד 100%. בשאלות לגבי הביקוש לאשראי התשובות "עלה/עלה מאוד" הוגדרו בצד החיובי (עלייה בביקוש) והתשובות "ירד/ירד מאוד" הוגדרו בצד השלילי (ירידה בביקוש), כך שמאזן נטו חיובי משקף עלייה בביקוש לאשראי ולהיפך. בשאלות לגבי היצע האשראי, כלומר מדיניות העמדת האשראי ותנאי האשראי, התשובות "הקשחה ניכרת/הקשחה מסוימת" הוגדרו בצד החיובי (הקשחה במדיניות העמדת האשראי ובתנאי האשראי) והתשובות "הגמשה מסוימת/הגמשה ניכרת" הוגדרו בצד השלילי (הגמשה במדיניות העמדת האשראי או בתנאי האשראי), כך שמאזן נטו חיובי משקף הקשחה במדיניות או בתנאי האשראי ולהיפך. בחישוב מאזן הנטו לכל שאלה, התשובות שוקללו בהתאם לנתח של כל בנק בכל סגמנט של אשראי.

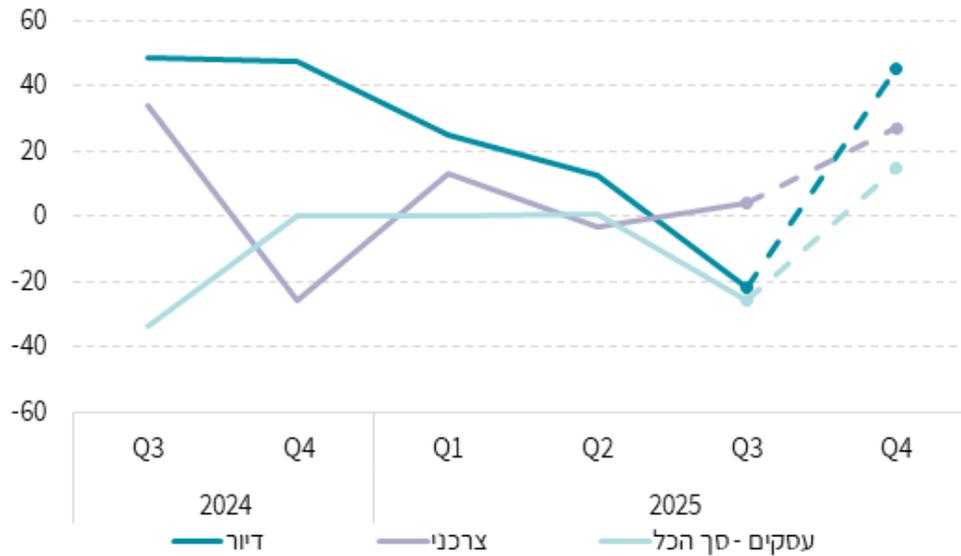
³ הכוונה היא להון של הבנק ועלות גיוס המקורות שעלולים להפוך למגבלה מאזנית שתמנע את ההרחבה של תיק האשראי. עבור רמת הון נתונה, היצע האשראי עשוי להיות מושפע ממצב הנזילות ומהגישה לשוקי הכסף והחוב.

4. תוצאות נבחרות מהסקר

בפרק זה נציג לצורך המחשה תוצאות נבחרות מהסקר⁴ לרבעון השלישי של 2025.

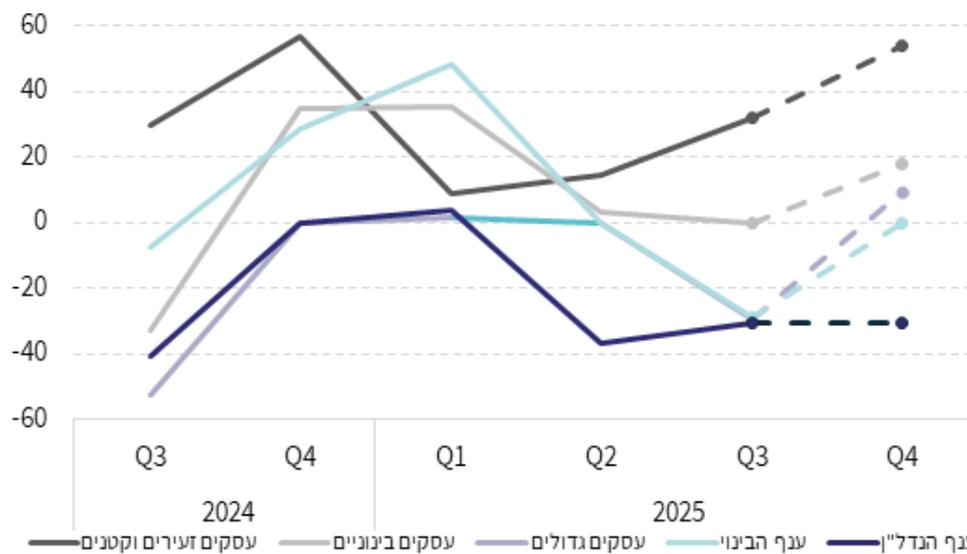
א. ביקוש לאשראי

איור 1: מאזני נטו* של השינוי בביקוש לאשראי (נתוני הצפי בקו מקווקו)
א. משקי בית וסך הכל עסקים

המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

ב. עסקים לפי גודל עסק וענפי הבינוי והנדל"ן**

המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

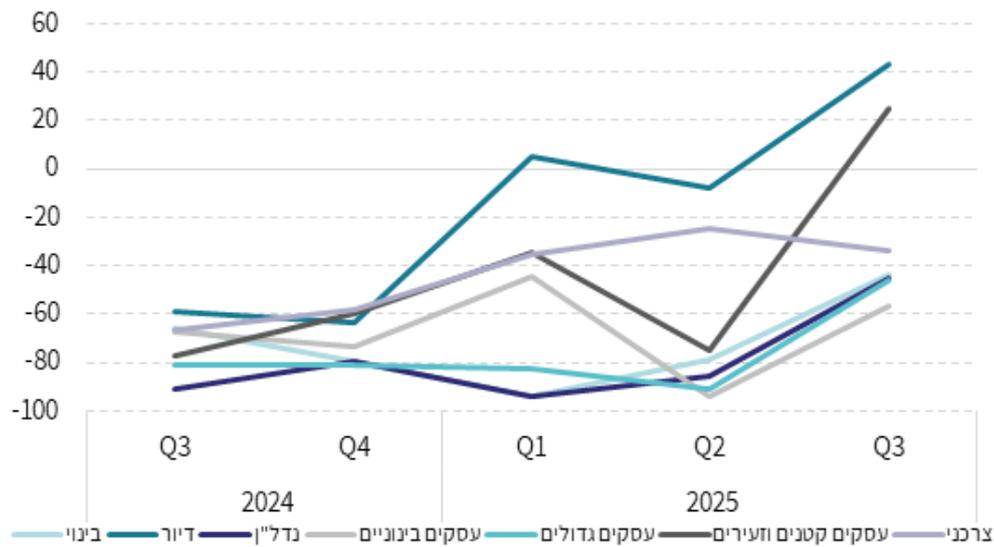
* ערך חיובי מייצג גידול בביקוש לאשראי ולהיפך
** הפילוח של אשראי עסקי לענפי הבינוי והנדל"ן נפרד מהפילוח לפי גודל עסק, כך שקיימת חפיפה כלשהי בעסקים בין שני הפילוחים.

⁴ לפירוט של כל הממצאים מהסקר לרבעון השלישי של 2025 שהתפרסם לציבור ראו <https://www.boi.org.il/publications/pressreleases/22-10-25a> באתר בנק ישראל.

ניתן לראות, כי ברבעון השלישי של שנת 2025 הסתמנה ירידה מסוימת בביקוש לאשראי לדיור, והצפי לרבעון הבא הוא לגידול בו. במגזר העסקי נמשך הגידול בביקוש לאשראי מצד עסקים קטנים וזעירים, ונרשמה ירידה בביקוש לאשראי לענפי הנדל"ן והבינוי.⁵ הבנקים צופים גידול בביקוש לאשראי של עסקים קטנים וזעירים וירידה בענף הנדל"ן

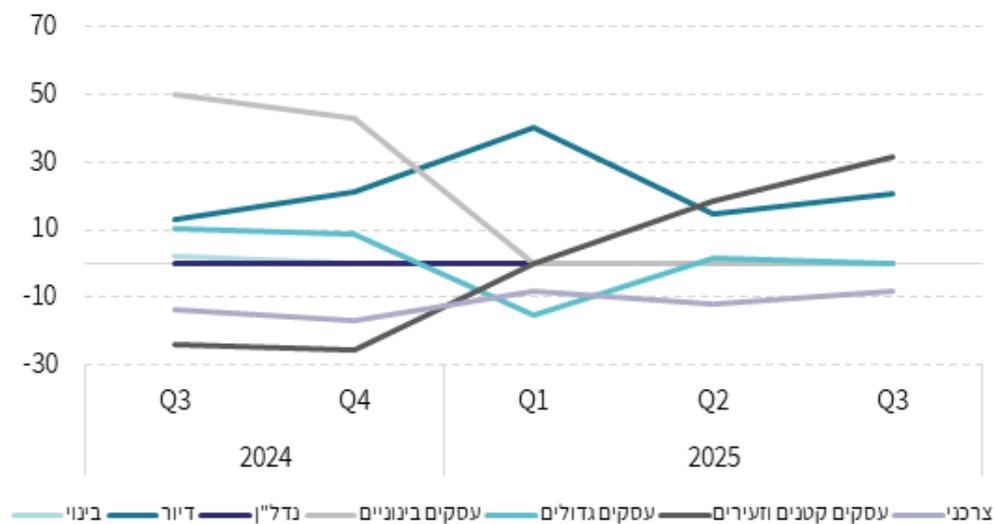
ב. היצע האשראי

איור 2: מאזני נטו* לשינוי בתנאי האשראי עבור בקשות חדשות להעמדות אשראי
א. מרווחים ברמת סיכון בינונית

המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

ב. מרווחים ברמת סיכון גבוהה

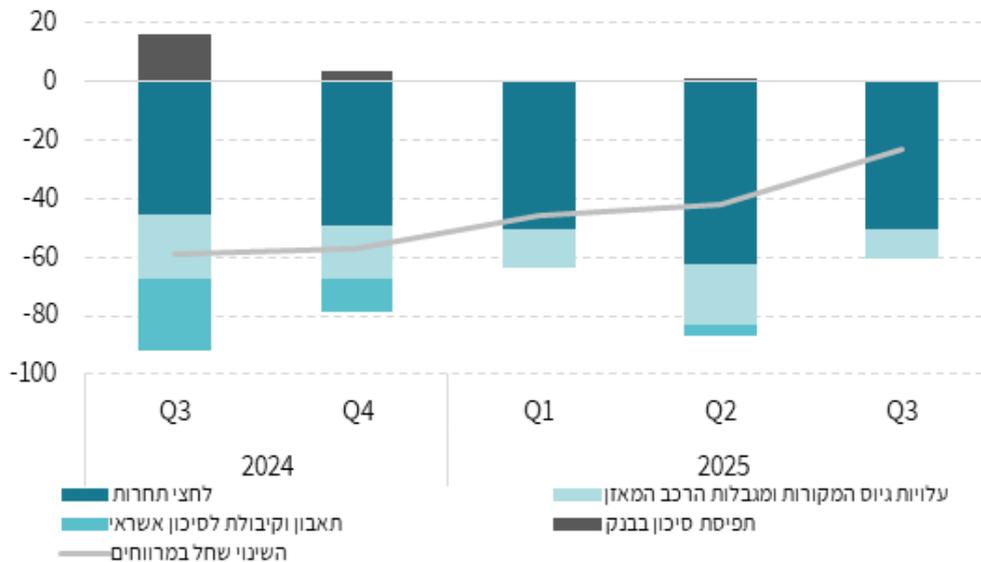
המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

* ערך חיובי מייצג הקשחה במרווחים ולהיפך

⁵ ההגדרה של ענפי הבינוי והנדל"ן היא בהתאם לסיווג האחיד של ענפי הכלכלה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ענף הבינוי (סדר F) כולל בעיקר בניית מבנים ובניינים ותשתיות, ואילו ענף הנדל"ן (סדר L) כולל פעילויות בנדל"ן - בעיקר קנייה, מכירה, השכרה ותפעול של נדל"ן. הוא אינו כולל פיתוח מיזמי בנייה למכירה.

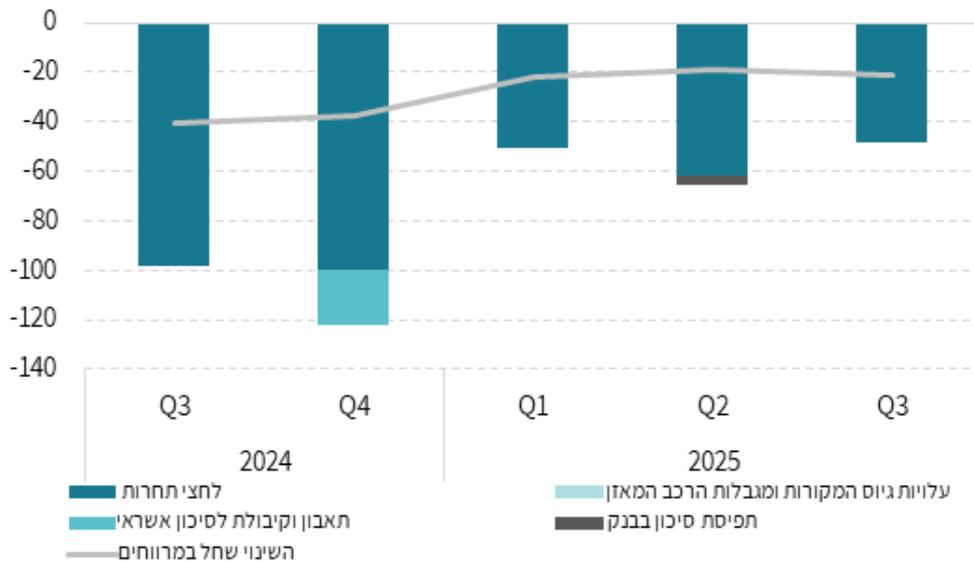
תרשים 2 מראה, כי ההגמשה בתנאי האשראי נמשכה ברבעון השלישי של שנת 2025 ברוב מגזרי האשראי והתבטאה בעיקר במרווחי האשראי הלא מסוכן. לצד זאת, הסתמנה הקשחה במרווחי האשראי לדיור. לפי הדיווחים של הבנקים, התחרות בשוק האשראי הייתה הגורם העיקרי להגמשה במרווחים לאורך כל תקופת הסקר, כפי שניתן לראות בתרשים 3.

איור 3: מאזני נטו* של השינויים בהשפעת גורמים שונים על מרווחי האשראי
א. אשראי לעסקים

המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

ב. אשראי צרכני

המקור: סקר קציני אשראי, בנק ישראל.

* ערך חיובי מייצג תרומה להקשחה במרווחים ולהיפך

סיכום

במסגרת הרחבת בסיס ומקורות המידע על הפעילות הכלכלית במשק, החטיבה למידע וסטטיסטיקה בבנק ישראל יזמה והובילה את בניית "סקר קציני האשראי", תוך שיתוף פעולה עם חטיבות אחרות בבנק. הסקר נבנה על-בסיס סקרים דומים שעורכים בנקים מרכזיים מובילים בעולם. המידע מהסקר משלים עבור הבנק את המידע על שוק האשראי, ומאפשר הבנה וניתוח מעמיקים יותר של ההתפתחויות בשוק זה, בין היתר, לצורך תמיכה ביציבותה של המערכת הפיננסית ובפעילותה הסדירה; ניתוח ההתפתחויות בצד ההיצע והביקוש לאשראי, וההשפעה של גורמים שונים על ההיצע והביקוש לאשראי; ניתוח ההשפעה של התמסורת בשוק האשראי בישראל בעקבות החלטות והמדיניות המוניטרית.